

Tussen Lourdes en Natzwiller

Over ‘menselijke waardigheid’ gesproken...

In de afgelopen septembermaand ben ik twee keer in Frankrijk geweest. De eerste keer was een negendaagse reis, in het begin van de maand, naar de bekende Mariabedevoortplaats Lourdes. De tweede keer, aan het eind van de maand, was ik met een zwager een paar dagen in de Elzas; daar hebben we een bezoek gebracht aan het concentratiekamp ‘Le Struthof’ bij Natzwiller, 50 kilometer ten westen van Strasbourg. Het zijn allebei oorden die je zou kunnen omschrijven als: ‘plaatsen van lijden’. En ze maakten allebei diepe indruk op mij. Maar verder houdt elke gelijkenis op.

Zieken en gevangenen

Plaatsen van lijden, maar hoe verschillend! In Lourdes komen veel zieken, ze zien ernaar uit en velen komen graag weer terug. Als je in Natzwiller terecht kwam, was het de bedoeling dat je er niet meer uitkwam, tenzij door de schoorsteen van het crematorium. Want er werd daar gezegd: ‘Je komt binnen door de poort, maar gaat naar buiten via de schoorsteen.’

Wat mij in Lourdes geweldig is opgevallen, was dat zieken (en mensen in rolstoelen) centraal staan, zij hebben er een bevoorrechte plaats. Zij staan vooraan bij de vieringen, in de processies worden zij als eerste meegenomen en voortgeduwd. Ik maakte mee dat ik bij een balustrade stond te kijken naar de lichtprocessie. Er kwamen drie vrouwen aan, waarvan één – een jonge vrouw – in een rolstoel; zij was duidelijk een kankerpatiënt. Onmiddellijk werd er plaats gemaakt en kreeg deze vrouw een plaats vooraan bij de balustrade, zodat zij alles goed kon zien. Op zich is dat al een groot contrast met onze samenleving: zieken en rolstoelgebruikers staan beslist niet centraal in het maatschappelijk leven; ze mogen blij zijn als er met hen rekening wordt gehouden en als ze aandacht krijgen. Maar Natzwiller is wel het andere uiterste: wie ziek was en niet meer meekon bij het zware werk, werd in de greppel geduwd en kreeg een doodschot.

Verzorgen en martelen

In Lourdes barst het van de vrijwilligers, uit Lourdes zelf of meegekomen met de vele bedevaartgangers. Ook in onze eigen groep was het heel vanzelfsprekend dat de sterkeren ‘rolstoeldouwer’ werden. Er is een hospitaal waar zieken verzorgd worden, er wordt alles aan gedaan om hen een zo goed en aangenaam mogelijk verblijf te geven. In Natzwiller werd er daarentegen alles aan gedaan om het de gevangenen zo onaangenaam mogelijk te maken. De gevangenen die daar terecht kwamen, waren politieke tegenstanders van het naziregime en verzetsstrijders. Daar moesten ze voor boeten. Ze moesten zware arbeid verrichten in steengroeven, veelal in vochtige en koude omstandigheden; de winters in de bergen van de Elzas zijn koud en guur. Bij het minste of geringste werden de gevangenen geslagen of door honden gebeten. En werd er tegenstand geboden, dan werden ze onder handen genomen in de martelkamers. Een lichte straf bestond uit tien zweepslagen, een zware uit vijftig; en de gevangenen moesten de slagen zelf tellen. Een bezoek aan zo’n martelkamer met marteltuig gaat je door merg en been.

Hemel en hel

Van Lourdes wordt wel gezegd dat het een plaats is ‘waar hemel en aarde elkaar raken’. Er vloeien rijkelijk tranen, tranen van ontroering en vreugde. Het is een plaats van gebed, een plaats van ontmoeting – met medemensen en met God. Je eigen pijn en verdriet worden aan de ene kant gerelativeerd, omdat je zoveel anderen ziet die in vaak nog moeilijker omstandigheden verkeren. Aan de andere kant worden pijn en verdriet bij Maria neergelegd en via haar tot bij God gebracht; en dat geeft voor velen verlichting. Pijn en verdriet worden niet altijd minder, maar omdat je ze niet alleen hoeft te dragen, worden ze draagbaar. De gezangen, de kaarsen, de talrijke plechtigheden en rituelen, de devotie die er voor het oprapen ligt, de gesprekken met anderen maken dat je je voelt opgenomen in een andere sfeer.

Een heilzame en zalige sfeer. Daarmee vergeleken zou je Natzwiller een plaats kunnen noemen waar ‘hel en aarde elkaar raken’. Daar heerste de duivel. Als je niet in de duivel gelooft, zou je er spontaan in gaan geloven. Het was in ieder geval de meest duivelse kant van de mens die daar naar boven kwam.

Duisternis en licht

De duivel is het symbool van het kwaad, van de duistere krachten. De duivel verdraagt het licht niet, maar handelt bij voorkeur in de duisternis. Het concentratiekamp bij Natzwiller was dan ook niet voor niets een zogenaamd ‘Nacht und Nebel’-kamp. Dat is een kamp waar mensen spoorloos moesten verdwijnen. De familie zou nooit van hun overlijden op de hoogte mogen worden gebracht. De gevangenen bestonden als het ware niet, ze hadden niet eens een nummer zoals in de andere concentratiekampen. De ‘NN’ waarmee ze waren getekend, stond dan ook niet alleen voor ‘Nacht und Nebel’, maar ook voor ‘naamloos’. Het was een concentratiekamp dat het daglicht niet kon verdragen, het moest zo veel mogelijk in nevelen gehuld blijven, om de duistere praktijken te verhullen.

Lourdes is daarentegen bekend om zijn lichtprocessies: zelfs als het donker is, wordt het licht ontstoken; letterlijk – want de lichtprocessies beginnen als de duisternis invalt. Maar ook figuurlijk: er worden kaarsen opgestoken voor mensen die het moeilijk hebben, voor mensen voor wie het leven meer duisternis dan licht is. Ondanks de duisternis zijn er lichtpuntjes waar je je aan kunt optrekken. En dat licht houdt men niet voor zichzelf alleen: de processie symboliseert dat het licht wordt rondgedragen, verder gebracht naar allen die licht nodig hebben in hun leven.

Aan Lourdes, aan Maria, kun je je optrekken, aan Natzwiller ga je onderdoor. Zo staan Lourdes en Natzwiller lijnrecht tegenover elkaar. Twee plaatsen van lijden, maar hoe verschillend! In Lourdes wordt het lijden niet weggestopt, het wordt megedragen; het wordt bij het bidden van de kruisweg overwogen, opdat het menselijk lijden een plek kan worden gegeven, opdat door alle lijden heen hoop en toekomst mogen groeien. In Natzwiller is het lijden er doelbewust op gericht om mensen kapot te maken.

Waar sta ik?

Maar Lourdes en Natzwiller zijn beide plaatsen waar mensen aan het werk zijn: als vrijwilliger, als verzorgende, als priester, als mede-pelgrim of als bewaker, als beul, als kamparts die experimenten uitvoert. Dat roept veel vragen op. Waartoe zijn wij mensen allemaal niet in staat? Hoe komt het dat je het ene dan wel het andere gaat doen? Waar kiezen we voor? Hebben we te kiezen? Zijn al die nazi’s in Natzwiller niet ook gewoon geboren, opgegroeid en naar school geweest, zoals de mensen die naar Lourdes gaan? Waren zij ook niet gewoon echtgenoot en vader, zoals zoveel mensen in Lourdes? Waarom dan die andere weg gekozen? Waarom gekozen voor duisternis en dood in plaats van leven en licht? Ben ik zoveel beter? Had het mij ook kunnen overkomen? Kunnen wij ook ontsporen? Achteraf is het gemakkelijk oordelen, maar zien wij de valkuilen op het moment dat we erin verzeild raken? Waardoor laten wij ons op onze levensweg leiden? Waar halen wij de criteria vandaan om te kunnen onderscheiden tussen goed en kwaad?

Ik moet denken aan Spreuken 29,18: ‘Waar het visioen verdwijnt, verwildert het volk’. Het visioen heeft in de Bijbel natuurlijk alles met God van doen. Het Naziregime was een regime zonder God, met verwildering tot gevolg. “Meester, wat is het grootste gebod?”, vroeg een wetgeleerde eens aan Jezus. En Jezus zei hem: “Ge zult de Heer uw God liefhebben (...). Dat is het grootste en eerste gebod. En het tweede is daaraan gelijk: ge zult uw naaste liefhebben als uzelf” (Matteüs 22,36-39). Wie God liefheeft, heeft ook zijn naaste lief. Daarmee is lang niet alles gezegd, maar daarmee hebben we wel een sleutel in handen om op de weg tussen Lourdes en Natzwiller, op de weg tussen licht en donker, meer of eerder voor Lourdes te kiezen dan voor Natzwiller.

Theo Schepens,

vice-voorzitter van het landelijk bestuur van de Adelbert Vereniging